

Ekonom eller litteraturhistoriker

BO SANDELIN

RECENSION

Agnar Sandmo:
Mitt liv som økonom,
Cappelen Damm
Akademisk, Oslo,
2019, 234 sidor, ISBN
978-8-202-64606-6.

När Agnar Sandmo (1938–2019) i slutet av gymnasiet funderade på vad han skulle bli lutade det år litteraturhistoriker. Ekonomiämnet visste han inget om, men han var samhällsintresserad och upptäckte att det vid Norges Handelshögskola i Bergen fanns en språklig inriktning sådan att man kunde lägga upp ett personligt pensum bestående av tio engelska romaner. ”Perfekt! Jag kunde så att säga bli økonom och litteraturhistoriker på samma gång”¹ säger han i sina memoarer *Mitt liv som økonom* (s 25).

Boken är indelad i 23 ganska korta kapitel. Framställningen är i huvudsak kronologisk men med många tematiska uppehåll då Sandmo reflekterar över både vetenskapliga och känslolyfdda privata frågor. Ett exempel är när han 1972 fick ett brev från ”mamma” till sin arbetsplatsadress och fick veta att han som liten hade adopterats av sin biologiske farbror och dennes maka (”mamma”) då hans biologiska mor hade dött. De formella släkterelationerna stämde inte längre överens med de biologiska, vilket ”alla” utom han själv känt till.

Barn- och ungdomen framlevde han i Tønsberg i ett hem där man höll på Arbeiderpartiet och betraktade Einar Gerhardsens ord som lag. Krigsåren blev speciella med evakuering, tyska soldater, attentat av hemmefronten och bomber. Som tonåring i realskolan odlade han sina litterära intressen och tillbringade lördagskvällar med att diskutera litteratur och livets stora frågor med en klasskamrat.

Han fick bra betyg i både språk och

matematik. När han inför gymnasiet måste välja inriktning valde han engelsklinjen. Han var imponerad av gymnasielärarna, ”av deras kunskaper och sättet som de undervisade på”, även om det fanns undantag (s 22). Efter en ettårig kompletteringskurs efter studentexamen kom han in på Norges Handelshögskola i Bergen. Där förblev han resten av livet med avbrott för årslånga forskningsvistelser vid Yale, CORE i belgiska Leuven – där han noterar intressanta skillnader mellan det flamländska och det franska – och Essex, förutom kortare uppehåll på många platser.

Under sin långa karriär har Sandmo sett olika synsätt komma och gå. På 1960-talet var den mer omfattande doktorsgraden något upphöjt, ”något som det var förutsatt att man skulle arbeta med helt på egen hand. Ja, att få handledning skulle närmast betraktas som fusk. Men för licentiatgraden var handledning fullt accepterat” (s 43). Synsättet var väl ungefär detsamma i Sverige; en doktor skulle ha visat förmågan att arbeta självständigt.

Sandmo disputerade 1970 vid Norges Handelshögskola på en tidig sammanläggningsavhandling inom risk- och osäkerhetsteori. Att det blev en sammanläggningsavhandling tycks snarast ha varit en oavsiktlig följd av att han lyckats så bra med sina tidiga alster att han plötsligt stod med två publicerade och tre publiceringsantagna artiklar sådana att Karl Borch en dag sa: ”Nu har du tillräckligt för en doktorsavhandling. Skicka in den!” (s 53).

Leif Johansen var försteopponent vid disputationen och förblev en kontaktperson som fram till sin alltför tidiga död läste och kommenterade Sandmos olika manus. När Sandmo en tid efter disputationen skrev till Johansen att han ville röra sig mot något som var mer relevant för den ekonomiska politiken,

¹ Egen översättning här och i fortsättningen.

och att offentlig ekonomi var ett lockande område, fick han rådet att ta med sig osäkerhetsteorin. Det gjorde han; ”Leifs råd var perfekt” (s 69).

Sandmo förundras, som så många andra, över hur Johansen förenade sin politiska verksamhet i Norges kommunistiska parti med framstående insatser inom nationalekonomins huvudfåra. Johansen brukar berömmas för att kunna skilja på de två sakerna, men ”likväl ser man allt att hans politiska sympatier lyser igenom här och där i hans författarskap” (s 68).

Det stod snart klart vad som var Sandmos huvudområde: ”Under 1970-talet blev jag offentlig ekonom på heltid. Jag undervisade och forskade om offentlig ekonomi och jag la fram mina arbeten på konferenser” (s 81). Det handlar då inte om makroekonomisk stabiliseringspolitik utan snarare om mikroekonomiska avväganden i vid mening.

Hit hör en artikel tillsammans med Jacques Drèze 1971 om diskonteringsräntan för offentliga investeringar. Ett år senare kom en grundläggande artikel tillsammans med Michael Allingham om skattesmitning. Den betecknar han som sin mest citerade artikel med över 5 000 citeringar enligt Google Scholar, och det var väl främst den som gjorde att någon i publiken ropade ”eller kanske farfar” när Sandmo presenterats som ”skattesmitningens fader” vid en konferens i Uppsala 2010 (s 185).² På 1970-talet, med början i *American Economic Review* 1974, publicerade han också flera artiklar om optimal beskattning.

I detta sammanhang (det sker även på andra ställen) berör han frågan om det nu vanliga sättet att se på olika publiceringars betydelse: ”Jag har hört

föredragshållare bli presenterade med en uppräkningslista av de högst rankade tidskrifter som de har publicerat i, utan att det sägs ett ord om vikten av det arbete de har gjort, eller vilken betydelse det har haft för andras forskning. Missförstå mig inte: Jag är för att norska forskare ska sträva efter att publicera i de bästa tidskrifterna. Men det får inte bli så att det är publiceringen som är själva drivkraften, inte önskan om att bringa viktiga resultat ut till forskarsamhället” (s 88).

För Sandmo är en ”idealisk norsk ekonom en som publicerar både på engelska och norska, på engelska när hon eller han har originella resultat att meddela till forskarsamhället, på norska när det gäller att förmedla forskningen till en bredare inhemsk läsekrets eller analysera aktuella problem i ekonomisk politik” (s 88). Han levde som han lärde. I litteraturhänvisningarna till egna böcker och artiklar är 34 procent av titlarna på norska, och då saknas sådant som hans artiklar i *Aftenposten*, där han under ett par år publicerade en ekonomisk kommentar varje månad. Det var inte bara idealism som drev honom att skriva på norska: ”Det är något speciellt med att skriva på sitt modersmål; man släpper sig lös, blir friare och ger på ett sätt ett bättre uttryck för sitt sanna jag” (s 88).

Vi har redan sett att skattesmitning och optimal beskattning blev viktiga delområden för Sandmo inom offentlig ekonomi. Ett tredje var miljöekonomi med ett par uppsatser redan 1971 (på norska). Men han omfamnade mer. Vi noterade inledningsvis att han som gymnasist lutade åt att bli litteraturhistoriker. När vi nått kapitel 20 möter oss kapitelrubriken ”Endelig litteraturhistoriker”. Här förklarar Sandmo att han

² En annan mycket citerad artikel, dock inte enligt Google Scholar, var ”Pareto som julenisse” i *Socialøkonomen* (Sandmo 1979), även publicerad i *Økonomisk Debatt* (Sandmo 1983). Budskapet var att folk borde sluta att ge varandra saker i julklapp eftersom sådana gåvor innebar en samhällsekonomisk effektivitetsförlust. Det vore mycket bättre att ge varandra pengar. Till Sandmos överraskning var det många som inte insåg att det var en satir utan tog artikeln på fullt allvar.

alltid haft intresse för ämnets egen historiska litteratur och 1987 drev igenom att European Economic Association skulle ha en session om det ekonomiska tänkandets historia på sin årskongress. Detta blev dock bara en engångsföreläelse.

De sista åren som han undervisade gav han en kurs om nationalekonomins historia för mastersstudenter och doktorander. Föreläsningsunderlaget utvidgade han sedan till en lärobok, *Samfunnsökonomi – en idéhistorie* (2006).³ Det är en utmärkt bok, som sedan kom i en amerikansk version 2011, en serbisk 2013 och en rysk 2019. Den skiljer sig något i upplägget från de flesta andra doktrinhistoriska läroböcker. Avsnittet om tiden före Adam Smith är mycket kort. Namnregistret omfattar jämförelsevis få namn. I stället för att få med något om allt och alla koncentrerar sig Sandmo på det som han uppfattat som de viktigaste frågorna. Det ger nog bättre förståelse för skeendet i stort och blir också bättre som litteratur än mer namntäta texter.

Memoarbokens lista med hänvisningar till Sandmos egna skrifter omfattar 14 titlar för perioden 2005–19. Av dessa kan 12 betecknas som doktrinhistoriska (om vi häri inräknar även levnadsteckningar över Tony Atkinson, Karl Henrik Borch och Jan Mossin). Detta tycks i någon mån ha påverkat hans syn på sig själv. Sedan 1990 har nordiska ekonomer som är intresserade av doktrinhistoria samlats till anspråkslösa möten, NORDOM, i princip vartannat år. Sandmo deltog emellertid inte förrän i mötet i Lund 2016. I ett mejl i september 2016 skriver han: ”Jag är lite skamsen över att det var den första NORDOM-konferensen jag deltog i, men det har tagit lite tid för mig att erkänna att jag också hör till detta område. Men bättre sent än aldrig.”

Det blev tyvärr inget mer möte för

honom. Inför NORDOM 2018 skrev han i juli samma år: ”Jag skulle gärna ha kommit till mötet i Roskilde, men jag har haft en problematisk hälsa det sista året, och det är framdeles svårt att planera på någon längre sikt.” I memoarerna ett år senare är han mer precis på de vemodiga sista sidorna: ”Jag har fått en diagnos som gör att slutarbetet på denna bok har varit en kapplöpning med tiden. Det är inte någon önskvärd situation, men som läsaren säkert har fått klart för sig har jag levt ett lyckligt, spännande och intressant liv” (s 227–228). Han dog i slutet av augusti 2019, just när boken lanserades.

Boken ger en god och fyllig bild av vad Sandmo betraktat som sina viktigaste forskningsinsatser men också av omständigheterna kring deras tillkomst. Hans syn på undervisning är också klar. Han gillade att undervisa och ”har aldrig förstått hållningen hos dem som tycker att undervisningen är en börda” (s 59). Utvalda privata och akademiska händelser i livet ges god plats, som t ex beskrivningen av arrangemangen och personerna kring hans utnämning till hedersdoktor i Uppsala 2008. Sandmo skriver med glimten i ögat och i många högst allvarliga frågor finner han humoristiska inslag. Han ingick i Lindbeckkommissionen 1993 och noterar med förvåning alla starka reaktioner, som: ”En känd TV-präst meddelade oss att Gud tog avstånd från våra förslag, som var avgudadyrkan av Mammon” (s 148–149). Det är en högst läsvärd memoarbok.

REFERENSER

- Sandmo, A (1979), ”Pareto som julenisse”, *Socialökonomien*, nr 10, s 47–48.
 Sandmo, A (1983), ”Pareto som julenisse”, *Ekonomisk Debatt*, årg 11, nr 8, s 570–572.
 Sandelin, B (2008), ”Utmärkt översikt över nationalekonomins historia”, *Ekonomisk Debatt*, årg 36, nr 5, s 60–62.

³ Boken recenserades i *Ekonomisk Debatt* (Sandelin 2008).